

Mehmed Uzun

Kürt Edebiyatına Giriş

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Yazarın Notu	11
Kürt Edebiyatına Giriş	13
Bir Var Olma Mücadelesi: Kürt Edebiyatı	17
Kürt Dili ve Politik Koşulların Yarattığı Zorluklar	29
Sözlü Kürt Edebiyatı,	
Yazılı Edebiyata Geçiş ve Düzyazı	35
Çağdaş Kürt Edebiyatı	43
Irak-İran Kürtleri ve Edebiyat	45
Sovyetler Birliği'nde Yaratılan Kürt Edebiyatı	57
Türkiye-Suriye Kürtleri ve Edebiyat	62
Sonuç	79

Kürt Edebiyatına Giriş

Bu kısa edebi incelemeye, ne yazık ki, bir edebi çalışma için sıkıcı olabilecek bir politik açıklamayla başlamak zorundayım. Kürt edebiyatıyla ilgili bilgi verirken politikadan, Kürtlerin içinde bulunduğu politik koşullardan söz etmek bir zorunluluk. Çünkü Kürtlerin yaşadığı coğrafyada her şey, edebiyat da dahil, politikaya ve sosyal koşullara çok yakından bağlı. (Büyük olasılıkla dünyanın hiçbir yerinde, bir edebiyatın bu oranda politikaya bağlı olduğu, politikadan doğrudan etkilendiği görülmemiştir.)¹

- 1 Kürt edebiyatına ilişkin kaynak olabilecek araştırmalar çok azdır; var olanlar da ne yazık ki, hem bir bütünlükten yoksundurlar hem de çok farklı yerlerde, çok farklı konularda yazılmışlardır. Okuyucuya bilgi vermek için konuyla ilgili önemli çalışmaların isimlerini buraya alıyorum. 1- Mela Mehmûdê Beyazidî, *Adetên Kurdistanê* (Kürdistan'da Gelenekler): Bu kitap Rus dilbilimcisi ve Kürdologu August Jaba tarafından 1850 yıllarında yayınlandı. Kitap Kürtlerin gelenek ve göreneklerini konu almaktadır. 2- Emin Fewzi, *Encumenî Edîban* (Yazarlar Sözlüğü): 1920 yılında İstanbul'da yayınlanan bu 147 sayfalık kitap, çok basit biçimde Kürt yazarlarının hayatını anlatmaktadır. 3- Refik Hilmi, *Şîr û Edebiyatî Kurdî* (Kürt Şiiri ve Edebiyatı): İki cilt olarak 1941'de Bağdat'ta yayınlanan bu yapıt, Kürt şiirinin tarihini ve konuyla ilgili eleştirel yazıları içermektedir. 4- Aladdîn Secadî, *Mêjûy Edebî Kurdî* (Kürt Edebiyat Tarihi): Kürt edebiyatına ilişkin en önemli kaynaklardan biridir. Çeşitli defalar, çeşitli yerlerde yayınlanmıştır. 24 klasik Kürt şairine ilişkin geniş bilgiler içermektedir. Bunun dışında Kürt tarihi, masalları ve mitolojisiyle ilgili yazılar da vardır. 5- Sadik Behaddîn Amedî, *Hozanvanê Kurdî* (Kürt şairleri): Bağdad, 1980, kitap 19 Kürt şairinin hayatını ve yapıtlarını incelemektedir. 6- Prof. Qanadê Kurdo, *Tarîxa Edebiyata Kurdî* (Kürt

Her şeyden önce Kürt ülkesinin, Kürtlerin yaşadığı toprakların 1071 yılından bu yana, sürekli bir yok olma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekiyor. 1071 tarihi, sanırım, Kürtler için çok önemli. O tarihte Türk boyları ilk kez Anadolu'nun kapılarını açarak, birçok uygarlığın konak noktası olan bu topraklara yerleştiler. O tarihte Anadolu'nun sakinleri Bizanslılar ve Anadolu'nun doğu kapısındaki Kürtler Malazgirt'te yenildiler. Bu yenilgi hem Bizanslılar hem de Kürtler için sonu gelmez bir trajedinin başlangıcı oldu. Evet, 1071 Bizanslılar için, tam anlamıyla, sonun başlangıcı oldu ve 1453 yılında Konstantinopol'ün Osmanlılar tarafından alınmasıyla Bizans imparatorluğu tarih sahnesinden silindi.

Kürtler için ise Malazgirt yenilgisi, sürekli baskı altında olan, parçalanmış bir yaşamın başlangıcı oldu. O günden bu yana, Kürtler, kendilerini dış baskı ve istilalara karşı korumak için, yoğun bir mücadelenin içindedirler. Kürtlerin ve ülkelerinin ilk kez, idari ve siyasi anlamda Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması, Yavuz Sultan Selim döneminde oldu. O dönemin diğer güçlü imparatorluğu Safavilere karşı mücadele eden Sultan Selim, çeşitli vaat ve antlaşmalarla Kürt emirliklerini kendisine bağladı.² Kürtler de Van Gölü'nün yakınlarındaki Çaldıran'da, Sultan Selim'in saflarında, Şah İsmail'in İran ordularına karşı savaştılar.³ Kürtlerin bu yardımına karşılık, Sultan Selim de kendisine bağlanmış Kürt emirliklerine kendi içişlerinde bağımsız

Edebiyat Tarihi): İki cilt halinde Stockholm'de yayınlanan bu yapıt, 1950 yıllarına kadar gelen Kürt edebiyatını incelemektedir. 7- Celadet Ali Bedirxan, *Klasikên me* (Klasiklerimiz): Ünlü *HAWAR* dergisinde, 1940'larda, "Herekol Azizan" ismiyle yayınlanan bu yazı dizisi, konuya ilişkin en ciddi çalışmalardan biridir. 8- Husên Arif, *Çirokî Hunerî Kurdî* (Kürt Edebi Öykücülüğü): Kendisi de düzyazı yazarı olan H. Arif'in, 1977'de Bağdat'ta yayınlanan bu yapıtı, Kürt öykücülüğünün tarihsel gelişimini incelemektedir.

- 2 Şerefhan, *Şerefname*, Hasat Yay. İstanbul, 1990, s. 296 (*Şerefname*'de o dönemle ilgili geniş bilgiler vardır).
- 3 İsmet Şerif Vanlı, *Preface pour "La Revolte de L'Agrıdagh" du General İhsan Nuri Paşa*, editions Kurdes, Geneve, 1985, s. 15.

olma ve bir “Kürt Hükümeti” kurma hakkını verdi. Tüm bu ilişki ve antlaşmaları da “ilk Osmanlı tarihçisi Kürt” olarak değerlendirilen Şeyh İdrîsê Bitlisî aracılığıyla yaptı.⁴ İdrîsê Bitlisî hem Sultan Selim’in siyasi danışmanı olarak Kürdistan’ı Osmanlı İmparatorluğu’na bağladı, hem de yine Sultan’ın “nûser”i (tarih yazıcısı) olarak ilk Osmanlı tarihini yazdı.⁵

Çok güçlü iki imparatorluğun arasına sıkışıp kalmak, doğal olarak Kürtleri ve Kürdistan’ı çok olumsuz etkiledi. Ne ülke çeşitli emirlikleri birleştirip, siyasal birliğini kurabildi ne de dil ve edebiyat istenen oranda, Farsça gibi, gelişebildi. Tüm bunların tersine ülke Osmanlı ve Fars İmparatorlukları’nın savaş alanı haline geldi ve sürekli istilalara uğradı. Sonuçta da, 1639 yılında ülke fiili olarak ikiye bölündü. O dönemin bölgedeki en güçlü iki imparatorluğu Osmanlılar ve Farslar, birbirleriyle savaşmak ve kendi aralarında bir tampon bölge yaratmak için anlaştilar. Kasr-ı Şirin diye bilinen bu antlaşma Kürtlerin ülkesini böldü.⁶ Bu bölünme Kürtlerin sosyal, siyasal ve kültürel yaşamını iyice daraltarak ülkeyi fakirleştirdi. Kürtlerin ulusal şairi Ehmedê Xanî, ünlü eseri *Mem û Zîn*’de, bu öldürücü antlaşmayı şöyle betimliyor:

Bifikir ji Erab heta ve Gurcan
Kurmanc çî bûye siphê bircan
Ev Rûm û Ecem bi van hesar in
Kurmanc hemî li çar kenar in
Herdu terefan qabîlên Kurmanc
Bo tîrê qeza kirîne armanc⁷

4 J. von Hammer, *Histoire de l’Empire Ottoman*, Paris. 4. cild, s. 258.

5 İdrîsê Bitlisî’nin ünlü “Heşt Behişt” (Sekiz Cennet) isimli eserinin elyazmaları Mısır Ulusal Kütüphanesi’ndedir.

6 A.R. Ghassemloou, *People Without a Country*, Zed Press-London, 1980, s. 117.

7 Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Hasat Yay İstanbul, 1990, s. 56. Türkçesi: Bak, Araplardan Gürcülere kadar / Kürtler kaleler haline gelmişler / Türkler ve Acemler

Ehmedê Xanî'nin halefi, 19. yüzyılın ünlü Kürt şairi Hacı Qadirê Koyî de bölünmeyi şu dizelerle dile getiriyor:

Le mabeynî kilaw sûr û kilaw reş
Perêşan in, dibine mîsalî gay beş⁸

Bu ilk bölünmeyi, yaklaşık 300 yıl sonra, yeni bir bölünme izledi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Müttefik devletler arasındaki 1923 yılında Lozan'da yapılan antlaşma ile ülke bu kez de dört parçaya bölündü. 1920 yılında Sevres'te yine Müttefik devletlerle Osmanlılar arasında yapılan bir diğer antlaşmada, Kürtlerin tüm ulusal-demokratik haklarının güvence altına alınmasından sadece üç yıl sonra yapılan bu yeni Lozan Antlaşması, Kürtler için tam bir felaket oldu. Doğal olarak antlaşma Kürtler arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattı.⁹ Antlaşma tümüyle bir ölüm kararıydı: Ülke dört parçaya bölünüyor, halk parçalanıyordu.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, diğer halklar kendi ulusal devletlerini kurarken, Kürtlerin ülkesi, büyük bir haksızlıkla dörde bölündü.

bunlarla çevrili / Kürtler tüm dört tarafta / Her iki yanda da Kürt kabileleri / Kaza oklarının amacı haline gelmişler...

(Bu dizelere ilişkin Türkçe çeviri değil, Amir Hassanpour'un "The Language Factor in National Development: The Standardization of the Kurdish Language, 1918-1985" isimli çalışmasındaki Kürtçe dizeler ve İngilizce çevirileri esas alındı.)

- 8 Amir Hassanpour, "The Language Factor in National Development: The Standardization of the Kurdish Language," 1918-1985, Urbana, Illinois, 1989, s. 50. Türkçesi; Kırmızı (Osmanlılar) ve siyah (Farslar) şapkalılar arasında / Paylaşılmış sığır misali, perişanız."
- 9 L. Rambout, *Les Kurdes et le droit*, ed. Cerf, Paris, 1947. (10 Ağustos 1920'de Sevres'de Müttefik devletlerle Osmanlı devleti arasında imzalanan ve 433 maddeden oluşan antlaşmanın, Kürtler açısından en önemli maddeleri 62-64. Maddelerdi. Bu maddeler Kürtlerin demokratik haklarını garanti altına alıyordu.)
- 10 M. Yetkin, *Kurderna och Kurdistan* (İsveççe), Socialstyrelsen Stockholm, 1984, s. 35-36.

O günden bu yana, Kürtler, topyekun bir var olma savaşı içinde, bölünmüş yaşamlarını srdrmekteler.. Bu nedenle Kürt edebiyatına bakarken, edebiyatın da tıpkı Kürtlerin lkesi ve ülke­deki yaşam gibi, bir var olma mücadelesi içinde olduğunu görmek, bilmek ve anlamak gerekiyor.